

Polska regulacja postępowania arbitrażowego na tle przepisów włoskiego Kodeksu postępowania cywilnego

Wprowadzenie

Dokonana ustawą z 28.7.2005 r.¹ nowelizacja przepisów polskiego Kodeksu postępowania cywilnego dotyczących postępowania przed sądem polubownym zbiegła się w czasie z nowelizacją włoskiego Kodeksu postępowania cywilnego (dalej jako: wł. KPC)², dotyczącą tych samych zagadnień. Pomimo kilkuletniego obowiązywania obu regulacji warto więc przeprowadzić ich analizę prawnoporównawczą, która może być przydatna zwłaszcza dla postawienia ewentualnych postulatów *de lege ferenda* w stosunku do polskiej regulacji.

Ze względu na objętość niniejszego artykułu, autor musiał przy tym poczynić wybór przedstawianych regulacji i przedstawić je wyłącznie skrótowo, gdyż pełna analiza prawnoporównawcza wymagałaby odrębnej monografii książkowej. Jednocześnie, ze względu na fakt, że artykuł niniejszy publikowany jest w periodyku polskim, konieczne stało się ograniczenie analizy w zakresie prawa polskiego (w tym w szczególności w kwestiach szczególnie wątpliwych), podstawowym bowiem celem niniejszego opracowania jest przedstawienie polskim prawnikom zarysu włoskiej regulacji sądownictwa polubownego.

Systematyka i redakcja obu regulacji

W prawie polskim regulacja postępowania arbitrażowego umieszczona została w Części V KPC, a więc na równi z postępowaniem rozpoznawczym (Część I KPC), postępowaniem zabezpieczającym (Część II KPC), postępowaniem egzekucyjnym (Część III KPC) oraz postępowaniem z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego (Część IV KPC). Można to uznać za podkreślenie istotnej roli postępowania arbitrażowego dla polskiego ustawodawcy.

¹ Ustawa z 28.7.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. Nr 178, poz. 1478.

² Decreto legislativo z 2.2.2006 r., Nr 40; Gazzetta Ufficiale 2006, Nr 38; Suppl. Ordinario Nr 40.

Inaczej postąpił ustawodawca włoski, który umieścił arbitraż w Tytule VIII Księgi IV wł. KPC³, poświęconej postępowaniom szczególnym. Takie umiejscowienie arbitrażu niewątpliwie nie podkreśla jego roli, pomimo że – jak wskazują artykuły w prasie popularnej – znaczenie postępowania arbitrażowego we Włoszech powinno w najbliższym czasie rosnąć ze względu na przewlekłość postępowania przed sądami państwowymi⁴. Za taką, a nie inną systematyką wł. KPC może jednak przemawiać chęć utrzymania dotychczasowej struktury Kodeksu, pomimo merytorycznej nowelizacji przepisów o arbitrażu. Pierwotnie systematyka ta mogła być wzorowana na austriackiej ustawie o sądowym postępowaniu cywilnym z 1895 r., która również umieszczała postępowanie przed sądem polubownym (§ 577–599) w przepisach o postępowaniach szczególnych w części szóstej Kodeksu.

Warto przy tym jednak zwrócić uwagę, że w historii włoskiego postępowania cywilnego znana była również inna próba ciekawego umiejscowienia przepisów o postępowaniu arbitrażowym w obrębie Kodeksu postępowania cywilnego. We wł. KPC z 1865 r. przepisy o sądownictwie polubownym zostały bowiem umiejscowione w Rozdziale II Tytułu wstępnego Kodeksu (art. 8–34), co lepiej odzwierciedlało odrębność tego postępowania od postępowania przed sądami powszechnymi.

W zakresie redakcyjnego umiejscowienia przepisów o postępowaniu arbitrażowym właściwa wydaje się decyzja polskiego ustawodawcy, który zawarł przepisy o tym postępowaniu w odrębnej Części V KPC, co nie tylko odpowiednio podkreśla znaczenie postępowania arbitrażowego we współczesnym świecie, ale również – co ważniejsze – podkreśla jego historyczną i współczesną odrębność od postępowania przed sądami państwowymi.

W przypadku przepisów wł. KPC należy zwrócić uwagę, że wiele z nich (np. art. 810, 815, 829) jest bardzo obszernych i kazuistycznych w porównaniu z przepisami prawa polskiego.

Polski ustawodawca podzielił przepisy o postępowaniu arbitrażowym na osiem tytułów: I – Przepisy ogólne, II – Zapis na sąd polubowny, III – Skład sądu polubownego, IV – Właściwość sądu polubownego, V – Postępowanie przed sądem polubownym, VI – Wyrok sądu polubownego i zakończenie postępowania, VII – Skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego, VIII – Uznanie i stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej.

Włoski ustawodawca podzielił przepisy o postępowaniu arbitrażowym na siedem rozdziałów (*capi*): I – O zapisie na sąd polubowny (*Della convenzione d'arbitrato*), II – O arbitrach (*Degli arbitri*), III – O postępowaniu (*Del procedimento*), IV – O wyroku (*Del lodo*), V – O środkach zaskarżenia (*Delle impugnazioni*), VI – O arbitrażu zgodnie z wcześniej ustanowionymi regulaminami (*Dell'arbitrato secondo regolamenti precostituiti*), VII – O wyrokach zagranicznych (*Dei lodi stranieri*).

³ Tłumaczenia na język polski przepisów wł. KPC o postępowaniu arbitrażowym dokonał M. Michalska, R. Wojciechowski, Przepisy włoskiego Kodeksu postępowania cywilnego o postępowaniu arbitrażowym. Przekład z wprowadzeniem, ADR. Arbitraż i Mediacja 2008, Nr 4, s. 227–258.

⁴ F. Stefanoni, Conciliazione. Farsi giustizia ma senza giudici e avvocati, Il Mondo 2008, Nr 24, s. 16–22.

Ogólnie idea wewnętrznego usystematyzowania przepisów o sądownictwie polubownym w obu kodeksach jest zbliżona i opiera się na chronologii postępowania – od zapisu na sąd polubowny do zaskarżenia wyroku zapadłego w postępowaniu arbitrażowym, przy przeniesieniu na koniec regulacji przepisów o zagranicznych orzeczeniach arbitrażowych. Zwracają uwagę przede wszystkim dwie odmienności:

- 1) wyróżnienie w pol. KPC przepisów ogólnych, co należy ocenić pozytywnie, gdyż prawidłowo sformułowany akt normatywny powinien wychodzić od zagadnień ogólnych do szczegółowych. Czyni go to czytelniejszym oraz umożliwia jednocześnie unikanie zbędnych powtórzeń i kazuistyki;
- 2) wyróżnienie we wł. KPC odrębnego rozdziału o postępowaniu arbitrażowym w oparciu o wcześniej ustanowione regulaminy, a więc przede wszystkim postępowaniu przed stałymi sądami arbitrażowymi. Jest to niewątpliwie rozwiązanie ciekawe, ale – przynajmniej w polskich realiach i realiach arbitrażu międzynarodowego – wydaje się nie uwzględniać aktualnej sytuacji arbitrażu. Ogromna część postępowań arbitrażowych jest bowiem prowadzona właśnie przez stałe sądy polubowne, więc podkreślanie ich odrębności od reszty postępowań arbitrażowych wydaje się zbędne, stanowią one bowiem istotną (jeżeli nie centralną) część tego samego zjawiska, jakim jest postępowanie arbitrażowe.

Istota arbitrażu, zapis na sąd polubowny

W prawie polskim, od pierwszej porozbiorowej kodyfikacji procedury cywilnej – Kodeksu postępowania cywilnego z 1930/1932 r., postępowanie przed sądem polubownym postrzegane jest jako alternatywa dla postępowania przed sądami powszechnymi, a walor prawny orzeczenia sądu polubownego jest zbliżony do wyroku sądu powszechnego. W prawie włoskim instytucja arbitrażu przybierała natomiast tradycyjnie dwie formy – *arbitrato rituale* i *arbitrato irrituale*. Pojęcia te nie mają bezpośredniego odpowiednika w języku polskim, stąd – nieco umownie – będą je dalej określał odpowiednio: arbitraż zwyczajny⁵ oraz wolny arbitraż⁶.

Pierwsze z postępowań odpowiada w ogólnych zarysach pojęciu postępowania arbitrażowego w prawie polskim. Druga forma tradycyjnie nadawała rozstrzygnięciu wydanemu przez arbitrow znaczenie umowy pomiędzy stronami⁷, było to więc coś pośredniego pomiędzy postępowaniem przed sądem polubownym a zawarciem umowy (w szczególności ugody) przez strony i powierzeniem osobie trzeciej (arbitrowi, arbitrom) określenia

⁵ Takiego określenia używa również *M. Michalska*, Zaskarżenie wyroku sądu polubownego według włoskiego Kodeksu postępowania cywilnego, ADR. Arbitraż i Mediacja 2008, Nr 1, s. 55.

⁶ Drugim określeniem używanym dla pojęcia „*arbitrato irrituale*” jest „*arbitrato libero*” (*C. Mandrioli*, Diritto processuale civile, t. III, Torino 2004, s. 359). Dosłownym tłumaczeniem będzie więc tutaj raczej „wolny arbitraż” aniżeli proponowany przez *M. Michalską* „arbitraż dowolny”, *M. Michalska*, *op. cit.*, s. 55.

⁷ *C. Mandrioli*, *op. cit.*, s. 359–363; por. też *M. Nisati*, Lineamenti dell'arbitrato, [w:] *G. Cassano*, *M. Nisati*, La riforma dell'arbitrato, Milano 2006, s. 3. Natura *arbitrato irrituale* nie była jednak bezdyskusyjna, por. *G. Verde*, Arbitrato irrituale, [w:] *E. Fazzalari*, La riforma della disciplina dell'arbitrato, Milano 2006, s. 7 i n.

przedmiotu świadczenia. Aktualnie ustawodawca włoski zmierza raczej ku zbliżeniu obu form arbitrażu, z domniemaniem, że zamiarem stron było dokonanie zapisu na arbitraż zwyczajny (art. 808-ter wł. KPC)⁸, nowa regulacja bywa jednak w tym zakresie krytykowana, jako nieusuwiająca dawnych wątpliwości i problemów, a wprowadzająca nowe⁹.

Obie reformy, zarówno włoska, jak i polska, rozszerzyły znacząco możliwość dokonywania zapisu na sąd polubowny, stosując zresztą podobne kryteria. W polskim prawie granice zdadności arbitrażowej, co do zasady, określa art. 1157 KPC, zgodnie z którym pod rozstrzygnięcie sądu polubownego mogą być poddane spory o prawa majątkowe lub niemajątkowe, mogące być przedmiotem ugody sądowej¹⁰, z wyjątkiem sporów o alimenty. Dodatkowo ograniczenia zdadności arbitrażowej mogą wprowadzać przepisy szczególne. Takie dodatkowe ograniczenie zawiera art. 1164 KPC, który jednak nie wyklucza określonej kategorii sporów całkowicie z możliwości poddania ich rozstrzygnięciu sądu arbitrażowego, a jedynie przewiduje dla sporów z zakresu prawa pracy wymóg dokonania zapisu już po powstaniu sporu.

Artykuł 806 wł. KPC przewiduje natomiast, że zapis na sąd polubowny może obejmować spory niemające za przedmiot praw, którymi strony nie mogą rozporządzać, chyba że przepis szczególny przewiduje dalsze ograniczenia. Spory z zakresu prawa pracy, określone w art. 409 wł. KPC, mogą jednak być poddane jurysdykcji sądu polubownego wyłącznie wówczas, gdy prawo tak stanowi lub wynika to z układów lub porozumień zbiorowych. **Zakres zdadności arbitrażowej w prawie włoskim jest więc węższy niż w prawie polskim, jeżeli chodzi o zakres zdadności arbitrażowej w sporach z zakresu prawa pracy.**

Oba ujęcia mają też swoje zalety i wady od strony techniki legislacyjnej. Artykuł 1157 KPC konsekwentnie odwołuje się do instytucji prawnoprocesowej albo o podwójnym charakterze (prawnoprocesowej i materialnoprawnej)¹¹, jaką jest ugoda sądowa. Ze względu jednak na brak precyzji art. 184 KPC można to rozwiązanie kwestionować jako pozostawiające dużą swobodę interpretacyjną, a w istocie prowadzące również ostatecznie – za pośrednictwem art. 184 KPC i kryterium spraw, których charakter zezwala na zawarcie ugody sądowej – do odwołania się do kryteriów prawnomaterialnych. Artykuł 806 wł. KPC poprzez bezpośrednie odwołanie do kryteriów prawnomaterialnych być może jest mniej „elegancki” z punktu widzenia zasad techniki legislacyjnej, ale ucieka w ten sposób przed podwójnym odwołaniem i zwiększa tym samym precyzję swojej regulacji.

Co do formy zapisu – wł. KPC przewiduje rygor nieważności w przypadku niezachowania formy pisemnej (art. 807 wł. KPC). Włoski KPC unika więc wątpliwości

⁸ M. Nisati, *op. cit.*, s. 2–4.

⁹ G. Verde, *op. cit.*, s. 17.

¹⁰ Trzeba w tym miejscu wskazać, że część autorów odnosi kryterium dopuszczalności ugody sądowej wyłącznie do sporów o prawa niemajątkowe – tak: R. Morek, *Mediacja i arbitraż*. Art. 183¹–183¹⁵, 1154–1217 KPC. Komentarz, Warszawa 2006, s. 115. Redakcja przepisu art. 1157 KPC jest jednak nieprecyzyjna, a kwestia ta pozbawiona jest obecnie większych konsekwencji praktycznych, gdyż trudno wskazać spory o prawa majątkowe, poza specyficzną kategorią sporów z zakresu ubezpieczeń społecznych, w których nie byłoby dopuszczalne zawarcie ugody sądowej.

¹¹ Ze względu na przedmiot niniejszego artykułu, jak i jego objętość, niemożliwy jest w tym miejscu dłuższy wywód poświęcony naturze prawnej ugody sądowej.

narosłych w polskiej doktrynie. Artykuł 1162 § 1 KPC, podobnie jak wcześniej art. 698 § 1 KPC, przewiduje dla zapisu na sąd polubowny wymaganie zachowania formy pisemnej, przy czym art. 1162 § 2 KPC wprowadza dodatkowo swoistą fikcję zachowania formy pisemnej w określonych w tym przepisie okolicznościach (podobne rozwiązanie zawiera art. 807 ust. 2 wł. KPC).

Na tle zapisów pol. KPC nie udało się stworzyć jednolitej wykładni dla określenia skutków niezachowania wymaganej przepisami formy zapisu na sąd polubowny. W doktrynie, zarówno na tle poprzedniej regulacji, jak i obecnej przeważa pogląd o tym, że forma ta zastrzeżona jest pod rygorem nieważności¹². Nie można się jednak przychylić do tego poglądu. Warto bowiem zwrócić uwagę, że częstokroć jego zwolennicy do zapisu na sąd polubowny nakazują stosować w pewnym zakresie (w części dotyczącej wymagań formy pisemnej) przepisy Kodeksu cywilnego¹³; jednocześnie jednak negują zastosowanie art. 74 § 1 zd. 1 KC. Jest to stanowisko, pozbawione merytorycznego uzasadnienia. Uznając, iż regulacja KPC jest niewystarczająca i do zapisu na sąd polubowny należy stosować art. 78 KC, należy też konsekwentnie uznać zastosowanie do zapisu na sąd polubowny art. 74 § 1 KC. To zaś w konsekwencji będzie oznaczało, że forma określona w art. 1162 KPC jest formą zastrzeżoną dla celów dowodowych (*ad probationem*). Abstrahując jednak od tych rozważań, należy podkreślić, że wł. KPC jest w tej kwestii bardziej precyzyjny, co należy uznać za korzystne, niezależnie od tego, czy stoi się na stanowisku, iż zapis na sąd polubowny powinien mieć zastrzeżoną formę pisemną pod rygorem nieważności, czy dla celów dowodowych.

Skład sądu polubownego

Liczba arbitrów we włoskim postępowaniu arbitrażowym jest nieograniczona, przy czym zawsze musi to być liczba nieparzysta (art. 809 wł. KPC). Jest to rozwiązanie odmienne niż w prawie polskim, w którym za dopuszczalną (*argumentum ex art. 1169 § 1 KPC*), chociaż ryzykowną dla stron, należy uznać sytuację, w której sąd polubowny składa się z parzystej liczby arbitrów¹⁴.

W tym zakresie warto jeszcze zwrócić uwagę na dwie regulacje prawa włoskiego odmienne od modelu polskiego. Pierwsza to wyraźne uregulowanie w przepisach wł. KPC odpowiedzialności arbitrów wobec stron (art. 813-ter wł. KPC). Arbitr odpowiada więc za szkodę wyrządzoną stronie, wówczas gdy:

- 1) z winy umyślnej (*dolo*) lub na skutek rażącego niedbalstwa (*colpa grave*) zaniechał lub opóźnił dokonanie wymaganych czynności i z tej przyczyny został odwołany z funkcji arbitra lub zrezygnował z funkcji arbitra bez słusznej przyczyny (art. 813-ter ust. 1 pkt 1 wł. KPC);

¹² K. Piasecki, [w:] K. Piasecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. III, Warszawa 2007, s. 267; R. Morek, *op. cit.*, s. 144; por. też: S. Dalka, [w:] K. Piasecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. II, Warszawa 1997, s. 527 oraz post. SN z 9.1.1969 r., I CZ 3/68, OSN 1970, Nr 5, poz. 79. Inaczej: Ł. Błaszczak, Skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego, Pr. Spół. 2005, Nr 2, s. 30.

¹³ Post. SN z 9.1.1969 r., I CZ 3/68, OSN 1970, Nr 5, poz. 79.

¹⁴ Tak też: R. Morek, *op. cit.*, s. 168.

2) z winy umyślnej lub na skutek rażącego niedbalstwa zaniechał ogłoszenia lub przeszkodził w ogłoszeniu wyroku w terminie określonym zgodnie z art. 820 i 826 wł. KPC (art. 813-ter ust. 1 pkt 1 wł. KPC).

Powyższe dwa przypadki odpowiedzialności arbitra stanowią jeden z przejawów szczególnej dbałości ustawodawcy włoskiego o sprawny przebieg postępowania arbitrażowego (o czym będzie jeszcze mowa w dalszych fragmentach niniejszego artykułu). Jest to sytuacja nieco odmienna od polskiej, gdzie tak rozbudowanych regulacji zmierzających do zdyscyplinowania arbitrów w zakresie zapobieżenia przedłużania postępowania nie znajdujemy. Wydaje się, że ta dbałość – co do zasady uzasadniona – musi jednak znajdować pewne podstawy w sytuacji i tradycjach arbitrażu w obu krajach; w Polsce taka obszerna regulacja wydaje się po prostu zbędna, bowiem świadome przedłużanie postępowań arbitrażowych przez arbitrów jest po prostu zjawiskiem marginalnym.

Ponadto arbitrzy włoscy ponoszą odpowiedzialność za szkody wyrządzone stronom z winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa w granicach określonych w art. 2 ust. 2 i 3 ustawy z 13.4.1988 r., nr 117, o odpowiedzialności za szkody wyrządzone w wykonywaniu funkcji sądowych i odpowiedzialności cywilnej sędziów (*Risarcimento dei danni cagionati nell'esercizio delle funzioni giudiziarie e responsabilità civile dei magistrati*; dalej jako: wł. Ustawa o Odpowiedzialności Sędziów)¹⁵. Nie mogą więc stanowić podstawy odpowiedzialności arbitrów: wykładnia prawa, ocena dowodów lub ustalenia faktyczne (art. 2 ust. 2 wł. Ustawy o Odpowiedzialności Sędziów).

W czasie zawisłości sporu przed sądem polubownym powództwo przeciwko arbitrowi może być wytoczone tylko w przypadku określonym w art. 813-ter ust. 1 pkt 1 wł. KPC, tj. zaniechania lub opóźnienia w wykonaniu wymaganych czynności. Po zakończeniu postępowania, powództwo może zostać wytoczone wyłącznie po uwzględnieniu skargi przeciwko wyrokowi sądu polubownego i wyłącznie z przyczyn, dla których skarga ta została uwzględniona (art. 813-ter ust. 4 wł. KPC).

Niezależnie od merytorycznej oceny zawartości włoskiej regulacji w zakresie odpowiedzialności arbitrów, samo jej wprowadzenie do wł. KPC stanowi ciekawe rozwiązanie, godne powielenia w prawie polskim.

Jeżeli chodzi o wyłączenie arbitra, wł. KPC przyjął model, w którym przyczyny wyłączenia arbitra zostały samodzielnie określone w przepisach o arbitrażu (art. 815 ust. 1 wł. KPC). O wyłączeniu rozstrzyga prezes sądu państwowego na wniosek strony¹⁶. Jednocześnie art. 815 ust. 1 wł. KPC w sposób dosyć kazuistyczny wymienia przyczyny wyłączenia arbitra.

Znowu mamy do czynienia z rozwiązaniem odmiennym od regulacji polskiej, w której art. 1174 KPC ucieka od zbędnej kazuistyki, a ponadto odmiennie uregulowano sam tryb postępowania o wyłączenie arbitra (art. 1176 KPC).

¹⁵ Gazzetta Ufficiale 1988, Nr 88.

¹⁶ Szerzej: G. Cassano, *Aspetti generali del procedimento arbitrale*, [w:] G. Cassano, M. Nisati, *La riforma dell'arbitrato*, Milano 2006, s. 70–72.

Przebieg postępowania, wyrokowanie

Podobnie jak pol. KPC (art. 1184), wł. KPC pozwala stronom na samodzielne – co do zasady – ustalenie trybu postępowania przed sądem polubownym (art. 816-bis wł. KPC), chociaż włoska regulacja jest w tym zakresie znacznie bardziej kazuistyczna. Co natomiast warto podkreślić, art. 816-quinquies wł. KPC¹⁷ wyraźnie reguluje kwestię interwencji osoby trzeciej w toczącym się procesie. Wyraźne kodeksowe uregulowanie tego zagadnienia wydaje się celowe i należy je umieścić w sferze postulatów *de lege ferenda* w stosunku do przepisów polskiej procedury cywilnej.

Podobnie jak w prawie polskim (art. 1180 § 1 KPC), również w ustawie modelowej UNCITRAL (art. 21) sąd polubowny podlegający prawu włoskiemu uprawniony jest do samodzielnego rozstrzygnięcia o swojej właściwości i zakresie dokonanego zapisu (art. 817 ust. 1 wł. KPC).

Inaczej jednak niż w prawie polskim, sąd polubowny w prawie włoskim został znacząco ograniczony w uprawnieniach do zastosowania środków zabezpieczających. Uprawnienie takie przysługuje mu wyłącznie w wypadkach wyraźnie przez prawo wskazanych (art. 818 wł. KPC). Jest to odmienne i znacznie węższe ujęcie niż w przypadku generalnej i domniemanej kompetencji sądu polubownego, przewidzianej w art. 1181 § 1 KPC.

Jednak w szczególności zwraca uwagę **dbałość włoskiego ustawodawcy o szybkość postępowania arbitrażowego**. Poza wcześniej wskazanymi regulacjami, dotyczącymi odpowiedzialności arbitrów, służyć temu ma przede wszystkim art. 820 wł. KPC. Jego podstawowy przepis (art. 820 ust. 1 wł. KPC) przyznaje stronom uprawnienie do określenia terminu, w którym ma dojść do ogłoszenia wyroku. Brak jego określenia przez strony powoduje natomiast jedynie, że wyrok powinien zostać ogłoszony w terminie 240 dni od dnia zaakceptowania wyboru przez arbitrów (art. 820 ust. 2 wł. KPC). Terminy te, w określonych w art. 820 ust. 3 wł. KPC przypadkach, mogą zostać przedłużone. Niezachowanie jednak przepisanej terminu (lub terminu zgodnie z prawem przedłużonego) skutkuje nieważnością pod warunkiem podniesienia zarzutu z zachowaniem przepisu art. 821 wł. KPC, tzn. jeżeli strona nie podniosła zarzutu upływu terminu wyrokowania przed wydaniem wyroku.

Trzeba wskazać, że podobne regulacje tradycyjnie znajdowały się w kodeksach włoskich. Podobne normy, chociaż określające inne terminy wyrokowania, wynikały z: art. 820, 821 i 829 ust. 1 pkt 6 wł. KPC sprzed nowelizacji z 2006 r. oraz (tutaj regulacja miała nieco inny charakter) z art. 32 ust. 2 i art. 34 ust. 3 wł. KPC z 1865 r. Warto w tym miejscu również wskazać, że art. 491 § 1 pkt 3 pol. KPC z 1930/1932 r. przewidywał wygaśnięcie zapisu na sąd polubowny w przypadku nadmiernej zwłoki w wydaniu wyroku. Przepis ten spełniał podobną funkcję dyscyplinującą jak wyżej powoływane regulacje włoskie.

¹⁷ Autor świadomie nie posługuje się tutaj terminem interwencji ubocznej, gdyż wymagałoby to analizy prawnoporównawczej instytucji interwencji ubocznej oraz *intervento volontario*, na którą nie pozwala ani objętość, ani cel niniejszego artykułu.

W aktualnej polskiej regulacji brak odpowiednika powyższych przepisów, co na pewno może być dyskusyjne, bowiem szybkość postępowania jest jednym z istotnych czynników decydujących o znaczeniu rozstrzygnięcia dla stron. Inne aspekty zdają się jednak przemawiać przeciwko powyższym rozwiązaniom. Przede wszystkim trudno tutaj o naprawdę dobrą regulację. Szytywne określenie terminu wyrokowania może nawet zostać wykorzystane przez jedną ze stron i nieuczciwego arbitra do przedłużania postępowania tylko i wyłącznie po to, aby umożliwić zaskarżenie zapadłego rozstrzygnięcia; może też powodować wydawanie niesprawiedliwych rozstrzygnięć pod presją czasu. Jednak również polskie rozwiązanie z KPC z 1930/1932 r., jako nieostre, rodzi ryzyko niepewności prawnej. Ponadto wydaje się, że rozwiązanie tego problemu leży bardziej w sferze kultury prawnej i kultury prowadzenia sporów arbitrażowych aniżeli regulacji ustawowej, której w tym przypadku zawsze będzie można zarzucić niedoskonałość.

Zaskarżenie wyroku sądu polubownego

Zaskarżenie wyroku sądu polubownego w prawie włoskim było już przedmiotem rozważań na łamach kwartalnika ADR¹⁸, dlatego w ramach niniejszego opracowania zagadnienie to zostanie przedstawione w formie skrótowej.

Prawo włoskie przewiduje trzy sposoby zaskarżenia wyroku sądu polubownego: **zaskarżenie z powodu nieważności** (*impugnazione per nullità*), **rewokację** (*impugnazione per revocazione*) **sprzeciw osoby trzeciej** (*impugnazione per opposizione di terzo*). Sama systematyka środków (sposobów) zaskarżenia nie uległa zmianie na skutek reformy z 2006 r.; generalnie zresztą największe zmiany dotknęły regulację nieważności wyroku sądu polubownego¹⁹.

Środki zaskarżenia przeciwko wyrokowi sądu polubownego rozpoznaje sąd apelacyjny miejsca siedziby sądu polubownego (art. 827 ust. 1, art. 831 ust. 3 wł. KPC). Termin do zaskarżenia wyroku z powodu nieważności wynosi 90 dni od daty doręczenia wyroku, nie później jednak niż rok od daty podpisania wyroku przez ostatniego z arbitrów.

Włoski KPC przewiduje w art. 829 następujące przypadki nieważności wyroku sądu polubownego:

- 1) wadliwość zapisu na sąd polubowny, z zastrzeżeniem art. 817 ust. 3 wł. KPC;
- 2) powołanie arbitrów z naruszeniem przepisów Rozdziałów II i VI Tytułu VIII Księgi IV wł. KPC, pod warunkiem że zarzut ten został podniesiony w postępowaniu arbitrażowym²⁰;
- 3) wydanie wyroku przez osobę, która nie mogła być arbitrem, zgodnie z art. 812 wł. KPC;
- 4) wydanie wyroku przekraczającego zakres zapisu na sąd polubowny, z zastrzeżeniem postanowień przepisu art. 817 ust. 4 wł. KPC, lub merytoryczne rozstrzygnięcie sporu, który nie mógł być merytorycznie rozstrzygnięty;

¹⁸ M. Michalska, *op. cit.*, s. 55.

¹⁹ Por. S. Menchini, *Impugnazione del lodo „rituale”*, [w:] E. Fazzalari, *La riforma della disciplina dell'arbitrato*, Milano 2006, s. 181.

²⁰ G. Cassano, *Il lodo arbitrale*, [w:] G. Cassano, M. Nisati, *La riforma dell'arbitrato*, Milano 2006, s. 112.

- 5) wydanie wyroku niezawierającego elementów określonych w art. 823 pkt 5–7 wł. KPC (uzasadnienie, rozstrzygnięcie o żądaniu stron, podpisy arbitrów);
- 6) wydanie wyroku po terminie, z zastrzeżeniem postanowień przepisu art. 821 wł. KPC;
- 7) niezachowanie w postępowaniu form zastrzeżonych wyraźnie pod rygorem nieważności, jeżeli uchybienia nie zostały usunięte;
- 8) sprzeczność wyroku z innym wcześniejszym wyrokiem sądu polubownego lub państwowego pomiędzy stronami, o ile wyrok ten zapadł w postępowaniu;
- 9) niezachowanie zasady kontradiktoryjności;
- 10) zakończenie przez wyrok postępowania bez rozstrzygnięcia merytorycznego, jeżeli *meritum* sporu miało być rozstrzygnięte przez arbitrów;
- 11) wewnętrzna sprzeczność wyroku sądu polubownego;
- 12) nierozstrzygnięcie w wyroku przez sąd polubowny o niektórych żądaniach lub zarzutach podniesionych przez strony, zgodnie z zapisem na sąd polubowny;
- 13) sprzeczność wyroku z porządkiem publicznym;
- 14) sprzeczność wyroku z przepisami prawa dotyczącymi *meritum* sporu innymi niż normy porządku publicznego:
 - a) jeżeli zostało to wyraźnie przewidziane przez strony lub prawo,
 - b) w sporach, określonych w art. 409 wł. KPC (spory indywidualne w sprawach pracowniczych), w tym przypadku podstawą zaskarżenia może być również naruszenie umów lub porozumień zbiorowych,
 - c) jeżeli sprzeczność z przepisami prawa dotyczy rozstrzygnięcia kwestii prejudycjalnej w zakresie, który nie może być przedmiotem zapisu na sąd polubowny.

W porównaniu z ośmioma przesłankami uchylenia wyroku sądu polubownego, przewidzianymi w prawie polskim [brak zapisu na sąd polubowny, jego nieważność, bezskuteczność lub utrata mocy; brak zawiadomienia strony o wyznaczeniu arbitra, o postępowaniu przed sądem polubownym lub pozbawienie strony możliwości obrony jej praw przed sądem polubownym w inny sposób; orzeczenie co do sporu nieobjętego zapisem na sąd polubowny lub wykroczenie poza zakres takiego zapisu; niezachowanie wymagań co do składu sądu polubownego lub podstawowych zasad postępowania przed tym sądem, wynikających z ustawy lub określonych przez strony; uzyskanie wyroku za pomocą przestępstwa albo oparcie wyroku na dokumencie podrobionym lub przerobionym; wcześniejsze wydanie w tej samej sprawie między tymi samymi stronami prawomocnego wyroku sądu; wydanie wyroku w sporze, który według ustawy nie może być rozstrzygnięty przez sąd polubowny; sprzeczność wyroku sądu polubownego z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (klauzula porządku publicznego)] widać dużą kazuistykę regulacji włoskiej. Pomimo tej odmienności redakcyjnej można przyjąć, że **regulacja włoska szerzej określa podstawy zaskarżenia wyroku sądu polubownego, zwłaszcza w zakresie *errores in iudicando*.**

W tym miejscu warto jednak zwrócić uwagę na bardzo ciekawe rozwiązanie przewidziane w art. 829 ust. 3 wł. KPC, pozwalające stronom uzgodnić, że wszelkie naruszenia prawa materialnego mogą stanowić podstawę zaskarżenia wyroku sądu polubownego. Jest to rozwiązanie niewątpliwie interesujące, pozwala bowiem:

- 1) uniknąć ryzyka, że sąd państwowy stanie się drugą instancją od wyroku sądu polubownego, gdy strony sobie tego nie życzą;
- 2) aby sąd państwowy stał się faktycznie drugą instancją wobec sądu polubownego, z uprawnieniami do oceny wykładni prawa materialnego dokonanej przez sąd polubowny, w sytuacjach gdy takie będzie życzenie stron.

W tym miejscu warto też zwrócić uwagę na obecną w doktrynie włoskiej wykładnię pojęcia porządku publicznego (*ordine pubblico*), bliską wykładni już kiedyś proponowanej przez autora niniejszego artykułu²¹ i nieprzeważającej jednak w prawie polskim²². Zgodnie z powoływaną wykładnią S. Menchini, **każda norma imperatywna wchodzi w skład porządku publicznego, gdyż jest nakierowana na ochronę interesów nienaruszalnych, niepoddanych autonomii woli stron**²³. S. Menchini jednocześnie łagodzi tę wykładnię o tyle, że każde takie naruszenie musi być zbadane w okolicznościach konkretnej sprawy i z punktu widzenia skutku, jaki wyrok sądu polubownego powoduje; naruszenie normy imperatywnej będzie w konsekwencji skutkowało nieważnością wyroku jedynie wówczas, gdy skutkiem wyroku będzie powstanie/ustalenie/zmiana stosunku prawnego w taki sposób, że będzie on pozostawał w sprzeczności z normami imperatywnymi²⁴.

Zaproponowane rozwiązanie może nawet wpłynąć na popularność sądów polubownych, gdyż osobom nieufnym wobec tej instytucji pozwala na poddanie jej w konkretnych sporach szerszemu nadzorowi sądów państwowych. Tym zaś, którzy arbitrażowi ufają i zależy im głównie na szybkości postępowania, pozwala na przestanie na znacznie węższym zakresie kontroli sądu państwowego.

Szczególna regulacja sporów pracowniczych wydaje się być natomiast efektem generalnie szerokiej ochrony praw pracowników w prawie włoskim.

Instytucja rewokacji została natomiast w prawie włoskim uregulowana poprzez odwołanie do przepisów Księgi II wł. KPC. Rewokacja jest więc dopuszczalna w przypadkach określonych w art. 395 pkt 1–3 i 6 wł. KPC:

- 1) jeżeli wyrok jest skutkiem umyślnego działania jednej strony na szkodę drugiej;
- 2) jeżeli wyrok został oparty na fałszywych dowodach;
- 3) jeżeli po wyroku zostały odnalezione dokumenty mające wpływ na rozstrzygnięcie sprawy, których strona nie mogła powołać w procesie z powodu siły wyższej lub z przyczyny leżącej po stronie przeciwnika procesowego;

²¹ M. Bieniak, Przesłanki uchylenia wyroku sądu polubownego. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 28 kwietnia 2000 roku, II CKN 267/00, OSN 2000, Nr 11, poz. 203, MoP 2002, Nr 2, s. 83–84.

²² Tak w ostatnim okresie m.in.: R. Morek, *op. cit.*, s. 266–269; T. Zbiegień, Skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego, [w:] P. Nowaczyk, S. Pieckowski, J. Poczobut, A. Szumański, A. Tynel, Międzynarodowy i krajowy arbitraż handlowy u progu XXI wieku. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi habilitowanemu Tadeuszowi Szurskiemu, Warszawa 2008, s. 308–311; natomiast na tle analogicznej regulacji prawa austriackiego: S. Riegler, [w:] S. Riegler, A. Petsche, A. Fremuth-Wolf, M. Platte, Ch. Liebscher, *Arbitration Law of Austria: Practice and Procedure*, New York 2007, s. 539–542.

²³ S. Menchini, *op. cit.*, s. 199–200.

²⁴ *Ibidem*.

4) jeżeli wyrok został wydany z winy umyślnej arbitra, potwierdzonej prawomocnym wyrokiem²⁵.

Zakres przesłanek zaskarżenia wyroku sądu polubownego w prawie włoskim z powodu nieważności oraz w zakresie rewokacji jest więc znacznie szerszy niż przesłanki uchylenia wyroku sądu polubownego w prawie polskim.

Sprzeciw osoby trzeciej jest środkiem zaskarżenia przysługującym:

- 1) osobie trzeciej w przypadku wyroku naruszającego jej prawa (art. 404 pkt 1 wł. KPC);
- 2) następcom prawnym i wierzycielom stron, kiedy wyrok jest efektem umyślnego działania lub bezprawnej zmowy na ich szkodę (art. 404 pkt 2 wł. KPC).

W prawie polskim, przyjmując, że do wyroku sądu polubownego zastosowanie znajduje art. 365 § 1 KPC, a na takim stanowisku stoi autor niniejszego artykułu, taki środek zaskarżenia jak sprzeciw osoby trzeciej wydaje się zbędny.

Podsumowanie

Analiza włoskich przepisów o postępowaniu arbitrażowym pozwala na porównanie regulacji polskiej z odmienną regulacją, w znacznie mniejszym stopniu niż przepisy polskie, opartą na ustawie modelowej UNCITRAL.

Regulacja włoska przewiduje szerszy zakres ingerencji sądów państwowych w funkcjonowanie arbitrażu; jednocześnie przepisy włoskie kładą znacznie większy nacisk na zewnętrzne wobec stron i sądu polubownego gwarancje szybkości postępowania arbitrażowego. Każde dobre prawodawstwo musi jednak uwzględniać warunki miejscowe, o czym nie należy zapominać, powielając wzorce zagraniczne lub unifikując prawo w skali ponadpaństwowej.

Niewątpliwie wł. KPC zawiera też regulacje nadzwyczaj interesujące, zarówno w zakresie samej idei uregulowania danej kwestii w odniesieniu do postępowania arbitrażowego (np. uregulowanie interwencji osoby trzeciej w postępowaniu arbitrażowym), jak i konkretnych rozwiązań (np. możliwość szerszego określenia przez strony podstaw nieważności wyroku sądu polubownego w przypadku naruszenia prawa materialnego). Nie przesądzając o przydatności tego typu rozwiązań, warto jednak je rozważyć w przypadku dalszych prac nad reformą polskiej procedury cywilnej.

²⁵ Niektóre ze sformułowań użytych we wł. KPC są trudne do bezpośredniego przetłumaczenia na język polski w kontekście, w jakim zostały użyte, przykładem jest słowo „dolo” tłumaczone przez *M. Michalską* jako „podstęp” (*M. Michalska, op. cit.*, s. 61). Jednocześnie jednak, chociaż może to brzmieć nieco sztucznie w przypadku określenia przesłanek rewokacji, odpowiednikiem „dolo” byłyby raczej wina umyślna [*C.M. Bianca, Diritto civile, t. V (Responsabilità)*, Milano 1994, s. 574].